

Тетяна В. Васюк

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті запропоновано методику дослідження та визначення економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Доведено, що економічна ефективність зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання представляє собою комплексний показник результативності, який залежить від виду зовнішньоекономічної операції і витрат на її здійснення.

Ключові слова: економічна ефективність; зовнішньоекономічна діяльність; експортно-імпорتنі операції.

Форм. 1. Табл. 1. Літ. 11.

Татьяна В. Васюк

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье предложена методика исследования и определения экономической эффективности внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования. Определено, что экономическая эффективность внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования представляет собой комплексный показатель результативности, который зависит от вида внешнеэкономической операции и расходов на ее осуществление.

Ключевые слова: экономическая эффективность; внешнеэкономическая деятельность; экспортно-импортные операции.

Tetiana V. Vasyuk¹

RESEARCH METHODS TO ASSESS THE ECONOMIC EFFICIENCY OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF BUSINESS ENTITIES

The article suggests a research methodology to assess the economic efficiency of foreign economic activity of business entities. It is established that economic efficiency of business entities' foreign economic activity is an integrated performance indicator subject to a particular type of foreign economic transaction and the related expenses on its accomplishment.

Keywords: economic efficiency; foreign economic activity; export-import transactions.

Постановка проблеми. Вихід українських підприємств на європейський ринок, з одного боку, значно розширює можливості підприємств щодо збільшення доходів, а з іншого боку — зумовлює виникнення додаткових витрат. Особливе значення має оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах, коли господарська самостійність і незалежність неминуче мають привести до підвищення відповідальності й обгрунтованості прийнятих управлінських рішень. Економічне обгрунтування прийнятих рішень щодо управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств розробляється із метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та досягнення стратегічних цілей господарювання.

¹ Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine, Lviv-Bryukhovychi, Ukraine.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотні надбання в дослідженні проблем оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства мають такі вітчизняні та російські вчені, як О.М. Анісімова [2], І.В. Багрова [3], С.С. Гринкевич [4], О.Г. Дем'яненко [5], М.І. Дідківський [6], Г.М. Дроздова [7], О.Є. Кузьмін [8], А.І. Кредісов [10], Т.В. Миролюбова [9], Н.А. Янковський [11].

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних економістів у розробленні зазначеної проблематики, необхідно відзначити, що певні аспекти методики дослідження економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в умовах інтеграції залишаються дискусійними і потребують подальшого опрацювання.

Мета дослідження полягає у розвитку методичних засад дослідження та визначення економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в умовах інтеграції.

Основні результати дослідження. В умовах інтернаціоналізації бізнесу та нестабільності економічного росту успішний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємства визначається вирішенням завдань точної оцінки результативності такої діяльності та підвищення її ефективності.

Ефективність запланованих зовнішньоторговельних операцій набуває особливого значення при встановленні оптимальної структури експорту підприємства та прийнятті ґрунтовних рішень у сфері управління ЗЕД підприємства.

Ефективність – це комплексне поняття, що охоплює різні напрями господарської діяльності підприємства.

Ефективність є критеріальним показником, що характеризує потенціал та рівень досягнення цілей діяльності підприємства. Отже, процес дослідження ефективності передбачає два напрями:

- порівняння стану підприємства у часі на різних етапах його діяльності;
- оцінку конкурентних переваг підприємства порівняно з іншими суб'єктами ринку.

Зовнішньоекономічна діяльність передбачає: зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво; спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки і техніки; економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій; надання різноманітних послуг на зовнішньому ринку [1].

Оцінці ефективності зовнішньоторговельних операцій приділена належна увага в економічній літературі, яка представлена досить детальною системою аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства у зовнішньоекономічній сфері. Але не існує єдиного загальновизнаного підходу до оцінювання ефективності ЗЕД підприємства.

У вітчизняній літературі пропонується класифікація підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства за трьома ознаками [4]:

- за видами зовнішньоекономічної діяльності:
- ефективність експорту, реекспорту;

- імпорту, реімпорту;
- за ступенем обсягу об'єкта дослідження:
 - інтегральна ефективність;
 - локальна ефективність;
- за методами оцінки:
 - абсолютна ефективність;
 - відносна ефективність.

Серед методик оцінювання ефективності експортної діяльності вітчизняного товаровиробника необхідно виділити методику Т.В. Миролюбової [9], запропоновану в 1992 р. для промислових підприємств. Ця методика базується на обчислюванні аналітичних показників ефективності у вигляді абсолютних і відносних величин. Така методика характеризується простотою обчислення показників ефективності та наявністю інтегрального показника, який дозволяє проаналізувати ефект від окремої угоди.

Інші методики [2; 3; 5–7] здебільшого базуються на наведеній вище методиці Т.В. Миролюбової [9] з удосконаленнями за окремими напрямками. Найбільшого поширення набули показники ефективності торгівлі окремими товарами. У господарській практиці використовують показники валютної ефективності ЗЕД на основі зіставлення величин валютної виручки (витрат) та внутрішньої вартості експортованих (імпортованих) товарів, а також показники абсолютної ефективності, що виражають чистий дохід підприємства від експорту/імпорту.

Якщо систематизувати проаналізовані дослідження [2; 3; 7; 10], то можна виділити 3 підходи до визначення ефективності: через коефіцієнти експортно-імпортних операцій, за показниками рентабельності, за обсягом продажу.

Таким чином, категорія «економічна ефективність зовнішньоекономічної діяльності» в економічній літературі, як правило, ототожнюється з ефективністю експорту. На нашу думку, такий підхід не можна вважати універсальним для визначення ефективності цієї діяльності на різних рівнях господарської діяльності.

Результативність (ефективність) зовнішньоекономічної діяльності може бути досягнута лише при збереженні методології виходу на зовнішній ринок, яка враховує стадії інтернаціоналізації бізнесу підприємства.

Тому необхідна методика оцінювання ефективності реалізації зовнішньоекономічної стратегії підприємства з використанням інструмента, здатного одночасно врахувати результативність реалізації стратегії залежно від значущості поставлених цілей, порівняти її з еталонним критерієм ефективності та рівнем економічного ризику і, нарешті, вибрати найбільш ефективний спосіб виходу на зовнішній ринок.

Використання такої методики результативності управління підприємством передбачає оцінку поточних показників за наступними перспективними напрямками:

- 1) виробничим процесом (собівартість реалізованої продукції; рентабельність продажів; транспортні, податкові витрати тощо);
- 2) інвестиціями (дослідження, планування та розробка проектів підприємства);

3) інновації (удосконалення інноваційного та операційного процесів на підприємстві);

4) маркетинговими аспектами (частка ринку, розширення та збереження клієнтської бази, рівень задоволення потреб споживача);

5) персоналом (можливості робітників та можливості застосування інформаційних систем);

6) ризиками (оцінка та мінімізація можливих ризиків).

Удосконалена методика економічної оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємства передбачає оцінку досягнутих значень показників та їх порівняння із запланованим цільовим показником на кожній стадії інтернаціоналізації бізнесу, а також розробку необхідних оптимізаційних заходів.

Оцінювання ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання повинна проводитись за 6 напрямками, кожен з яких оцінює результативність поставленої мети за такими параметрами: узгодженість усіх цілей між собою, можливість реалізації, достатність рівня ризику, економічна ефективність реалізації окремої мети на кожній стадії інтернаціоналізації бізнесу.

Додаткова інвестиційна складова у моделі збалансованих показників, на наш погляд, є важливою для визначення ефективності реалізації зовнішньоекономічної стратегії підприємства. Саме інвестиції можуть стати основним джерелом конкурентної переваги на зовнішньому ринку. Без істотного підвищення інвестиційної активності вітчизняних підприємств ускладнюється досягнення світового рівня національними технологіями виробництва товарів та послуг. На інвестиційній стадії вітчизняні підприємства вкладають кошти в сучасне, ефективне обладнання та кращу технологію, яку можна придбати на світовому ринку. Інвестиції також спрямовуються на закупівлю ліцензій та створення спільних підприємств. У сучасних умовах для вітчизняних підприємств важливого значення набуває питання ефективного управління інвестиційними капіталовкладеннями, які визначають цілі окремого підприємства у розвитку виробництва, а також дають змогу пов'язувати стратегічне, тактичне та оперативне управління інвестиційною діяльністю на зовнішньому ринку [8].

Повний комплексний аналіз усіх можливих ризиків дозволить об'єктивно оцінити ситуацію на ринку та вибрати найбільш ефективну стратегію активізації бізнесу підприємства. Урахування ризиків сприятиме своєчасному вибору оптимального варіанта дій із можливих подальших альтернатив розвитку підприємницької діяльності.

Складність та багатогранність зовнішньоекономічної діяльності не дозволяють вибрати один показник результативності з кількості узагальнюючих результативних показників. Вибір критерію ефективності залежить від особливостей ситуації на ринку, цілей підприємства, наявності інформації про внутрішнє та зовнішнє середовища. Тому виникає потреба в комплексній оцінці зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає вибір оптимального способу виходу на зовнішній ринок.

На наглядному прикладі представимо методику оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання.

Підприємство розглядає 3 напрями розширення своїх експортних операцій на конкретному зовнішньому ринку:

- 1) прямий експорт (безпосередня участь в експортних операціях);
- 2) побічний експорт (передача прав власності на товар посереднику, що діє на зовнішньому ринку);
- 3) продаж прав на використання виробничого процесу (ліцензія).

Очікуваний прибуток підприємства, залежно від способу виходу на зовнішній ринок, показано у табл. 1.

Таблиця 1. Очікуваний прибуток підприємства залежно від способу виходу на зовнішній ринок*

Спосіб виходу на зовнішній ринок	Очікувані витрати на 1 од. продукції залежно від споживчого попиту на ринку, дол. США		
	D_1 (придбання в короткостроковій перспективі)	D_2 (придбання в середньостроковій перспективі)	D_3 (придбання в довгостроковій перспективі)
S_1 (прямий експорт)	14	12	11
S_2 (непрямий експорт)	12	11	9
S_3 (ліцензія)	8	9	9

* складено на базі [11].

У випадку способу S_2 підприємство зазнає додаткових витрат, пов'язаних із комісійними посереднику, які не потрібні при прямому експорті. Але ж при S_1 потрібно врахувати можливі додаткові витрати, пов'язані зі зберіганням товару на складі, якщо попит не задовольнить пропозицію.

Підприємству необхідно визначити оптимальні пропорції способів експорту своєї продукції на зовнішньому ринку.

Використаємо симплексний метод для розв'язання цієї задачі, математична модель якої має такий вигляд [11]:

$$\begin{cases} 14x_1 + 12x_2 + 11x_3 \leq 1 \\ 12x_1 + 11x_2 + 9x_3 \leq 1; \\ 8x_1 + 9x_2 + 9x_3 \leq 1 \end{cases} \quad (1)$$

$$F = x_1 + x_2 + x_3 \rightarrow \max.$$

Отримаємо розв'язок: $x_1 = 0$, $x_2 = 0$, $x_3 = 0,09$, $F_{\max} = 0,09$. Таким чином, очікувані мінімальні витрати на одиницю продукції становлять $1 / F_{\max} = 11$ дол. США. Це відповідає прямому експорту та придбанням у довгостроковій перспективі.

Отже, ефективність зовнішньоекономічної стратегії підприємства повинна враховувати витрати, яких зазнає суб'єкт господарювання під час здійснення ЗЕД, порівняно з отриманим доходом від цієї діяльності.

Зазначимо, що ці процеси залежать від виду зовнішньоекономічної операції, тому підприємству необхідно формувати стратегію виходу на зовнішній ринок залежно від оцінки альтернативних напрямів розширення своїх експортних операцій.

Висновки. В умовах інтернаціоналізації бізнесу та нестабільності економічного росту успішний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємства визначається розв'язанням завдань точної оцінки результативності такої діяльності та підвищення її ефективності.

Економічну ефективність реалізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання доцільно визначати, виходячи з фактичної результативності окремої операції в ЗЕД підприємства, бо це практичне продовження здійснення відповідної господарської операції підприємством.

Отже, оптимальний вибір способу виходу на зовнішній ринок має бути таким, щоб витрати на його проведення були не більші за середні витрати при будь-якій можливій ситуації на ринку в майбутньому.

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 6.04.1991 №959-ХІІ // zakon.rada.gov.ua.

2. *Анісімова О.М., Вітка Н.Є.* Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності високотехнологічного підприємства: Монографія. – Донецьк: Ноулджд (донецьке відділення), 2011. – 175 с.

3. *Багрова І.В.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник для вузів. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 580 с.

4. *Гринкевич С.С., Сало О.Ю.* Підходи до визначення сутності економічної категорії «ефективність зовнішньоекономічної діяльності» підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.2. – С. 170–175.

5. *Дем'яненко А.Г.* Формирование модели комплексного анализа эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия // Економіка, фінанси, право. – 2005. – №2. – С. 22–28.

6. *Дідківський М.І.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посібник. – К.: Знання, 2006. – 462 с.

7. *Дроздова Г.М.* Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 172 с.

8. *Кузьмін О.Є., Мельник О.Г., Петришин Н.Я.* Соціально-економічна діагностика діяльності підприємства в умовах глобалізації: сутність, види, принципи здійснення // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія: Логістика. – 2010. – №690. – С. 623–628.

9. *Миролобова Т.В.* Совершенствование внешнеэкономической деятельности предприятий в условиях рыночной экономики: Автореф. дис... канд. экон. наук. – Екатеринбург, 1992. – 20 с.

10. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Навч. посібник / За заг. ред. А.І. Кредісова. – К., 1997. – 448 с.

11. *Янковский Н.А.* Повышение эффективности внешнеэкономической деятельности крупного производственного комплекса: Монография. – Донецк: Донецчина, 2000. – 152 с.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2014.